

zielonych przez wody, zbiornika w Klimkówce utworzonego w 1995 roku.

Wnikliwa analiza zmian pokrycia terenu w poszczególnych gminach, ukazała zasadnicze różnice między gminami położonymi w zachodniej i wschodniej części polskich Beskidów. Rozpatrując czynniki powodujące analizowane przekształcenia można stwierdzić, iż oddziaływanie czynników środowiskowych we wszystkich gminach było podobne; odmienność odnotowanych zmian wynika niewątpliwie z oddziaływania czynników społeczno-ekonomicznych kształtujących gospodarkę poszczególnych jednostek. Zróźnicowanie zmian było najwyraźniej widoczne w latach 1952–1974 (ryc. 92).

W okresie 1969–1999 zarówno dynamika zmian jak i procentowy udział poszczególnych kategorii przekształceń wykazują znaczne podobieństwa (ryc. 93).

Najistotniejszy wpływ na zróźnicowanie zmian zagospodarowania omawianych obszarów miała akcja przesiedleńcza, która objęła południowo-wschodnią Polskę. Spowodowała ona zaburzenie równowagi pomiędzy potencjałem środowiska przyrodniczego a możliwościami zagospodarowania omawianych obszarów.

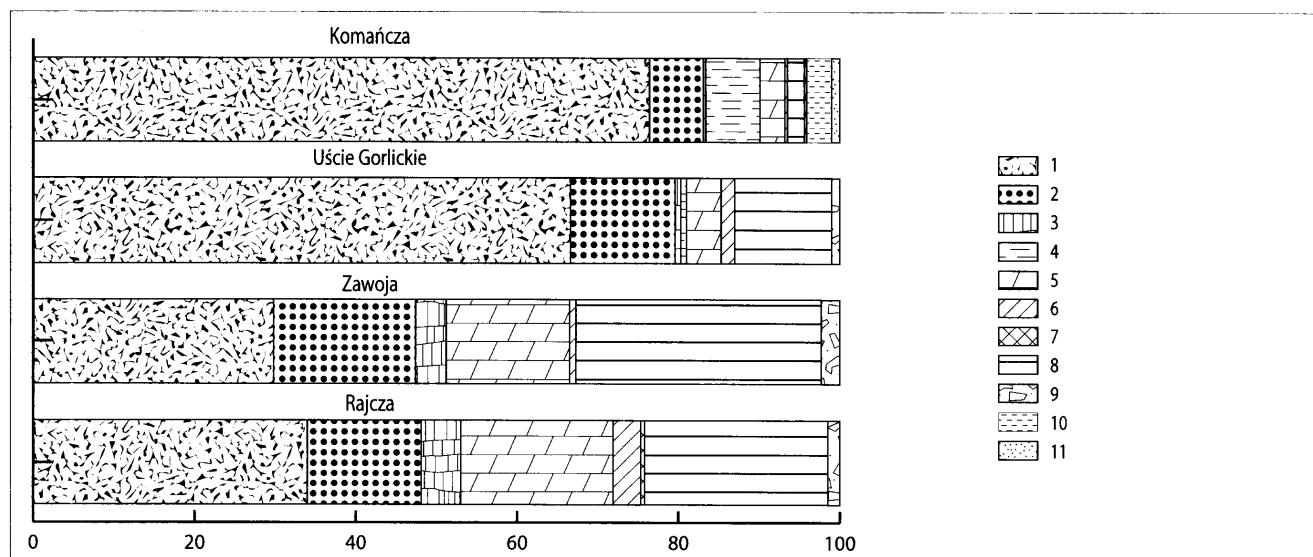
W gminach Beskidów Zachodnich obserwować można stopniowe dostosowanie gospodarki ludzkiej do warunków środowiskowych objawiające się redukcją arealu gruntów ornych położonych na terenach o niekorzystnych parametrach środowiskowych oraz poszukiwaniem alternatywnych w stosunku do rolnictwa źródeł utrzymania.

W gminach Beskidów Wschodnich zmiany pokrycia terenu miły charakter skokowy i były spowodowane

głównie czynnikami społeczno-gospodarczymi. Zagospodarowanie terenu w wielu wypadkach niezgodne było z warunkami środowiskowymi, zaś zmniejszenie arealu gruntów ornych następowało wolniej ze względu na ograniczone możliwości znalezienia alternatywnych źródeł dochodu.

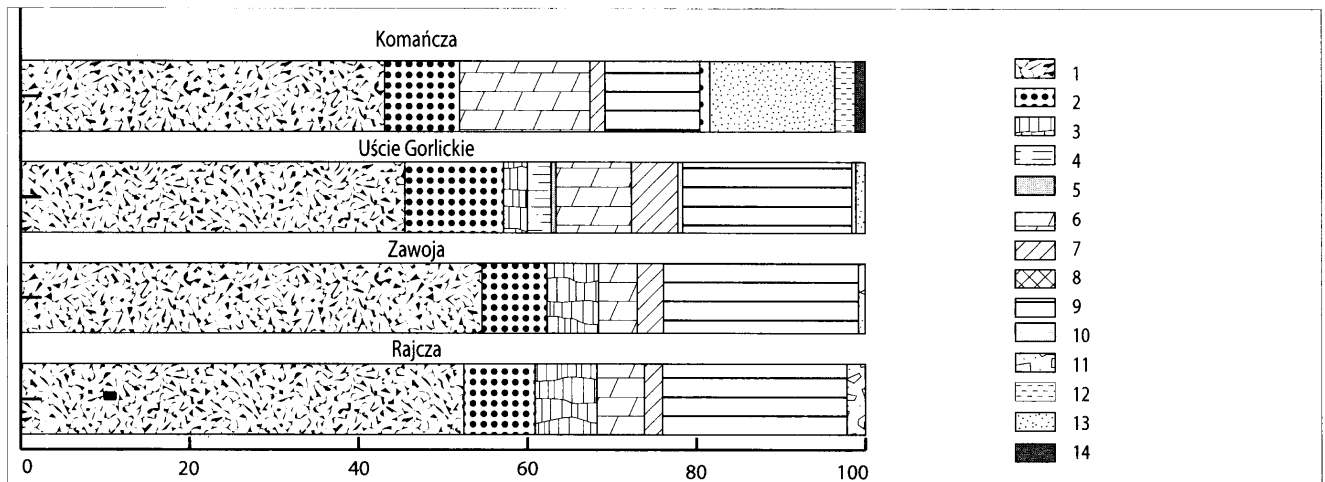
### Zmiany pokrycia terenu w latach 1952–1999 z punktu widzenia optymalizacji wykorzystania potencjału środowiska naturalnego i możliwości społeczno-ekonomicznych

Przedstawione dotychczas informacje dotyczyły zmian pokrycia terenu omawianych gmin oraz wywołujących je czynników. Istotnym problemem jest także sposób prowadzenia gospodarki na terenie analizowanych jednostek i stopień dostosowania form zagospodarowania przestrzennego oraz związanego z nim pokrycia terenu, do warunków środowiskowych. Aby ocenić stopień wykorzystania rolniczego potencjału środowiska naturalnego, rozumianego jako ogół czynników przyrodniczych wpływających na przydatność danego terenu dla rolnictwa, wykonano mapę waloryzacji środowiska przyrodniczego omawianych gmin, z punktu widzenia przydatności rolniczej poszczególnych terenów. Następnie przeanalizowano zgodność form pokrycia terenu występujących w poszczególnych przekrojach czasowych z potencjałem rolniczym środowiska naturalnego i na tej podstawie oceniono, w jakim stopniu właściwe było wykorzystanie terenu omawianych gmin w poszczególnych okresach.



Ryc. 92. Zmiany pokrycia terenu badanych gmin w latach 1969–1999: 1 – zalesione użytki zielone, 2 – użytki zielone zamienione w grunty orne, 3 – użytki zielone zamienione w zabudowę, 4 – użytki zielone zamienione w wielkoobszarowe grunty orne, 5 – lasy w stanie zmian, 6 – zalesione grunty orne, 7 – grunty orne zamienione w zabudowę, 8 – grunty orne zamienione w użytki zielone, 9 – zlikwidowana zabudowa, 10 – zalesione wielkoobszarowe grunty orne, 11 – wielkoobszarowe grunty orne zamienione w użytki zielone.

Fig. 92. Changes of land cover in years 1969–1999: 1 – grasslands changed into forests, 2 – grasslands changed into arable lands, 3 – grasslands changed into built-up areas, 4 – grasslands changed into large-scale arable lands, 5 – forests in a state of change, 6 – arable lands changed into forests, 7 – arable lands changed into built-up areas, 8 – arable lands changed into grasslands, 9 – abandoning built-up areas, 10 – large scale arable lands changed into forests, 11 – large-scale changed into grasslands.



Ryc. 93. Zmiany pokrycia terenu badanych gmin w latach 1952–1974: 1 – zalesione użytki zielone, 2 – użytki zielone zamienione w grunty orne, 3 – użytki zielone zamienione w zabudowę, 4 – zalane użytki zielone, 5 – zalane tereny leśne, 6 – lasy w stanie zmian, 7 – zalesione grunty orne, 8 – grunty orne zamienione w zabudowę, 9 – grunty orne zamienione w użytki zielone, 10 – zalane grunty orne, 11 – zlikwidowana zabudowa, 12 – zalesione wielkoobszarowe grunty orne, 13 – wielkoobszarowe grunty orne zamienione w użytki zielone, 14 – wielkoobszarowe grunty orne zamienione w grunty orne.

Fig. 93. Changes of land cover in years 1952–1974: 1 – grasslands changed into forests, 2 – grasslands changed into arable lands, 3 – grasslands changed into built-up areas, 4 – flooded grasslands, 5 – flooded forests, 6 – forests in a state of change, 7 – arable lands changed into forests, 8 – arable lands changed into built-up areas, 9 – arable lands changed into grasslands, 10 – flooded arable lands, 11 – abandoning built-up areas, 12 – large-scale arable lands changed into forests, 13 – large-scale arable land changed into grasslands, 14 – large-scale arable land changed into arable land.

Przy wydzieleniu kategorii przydatności rolniczej środowiska przyrodniczego wzięto pod uwagę charakterystykę przydatności glebowo-rolniczej, ukształtowanie powierzchni, wysokość n.p.m., ekspozycję i nachylenie stoków omawianych terenów. Każdy z wymienionych elementów potraktowano jako odrębną warstwę tematyczną. Znaczny nacisk położono na parametry środowiskowe związane z ukształtowaniem terenu, bowiem w środowisku górskim odgrywają one decydującą rolę przy wyborze lokalizacji pól uprawnych, łąk i pastwisk.

W kolejnym etapie opracowania dokonano waloryzacji środowiska, łącząc warstwy tematyczne dotyczące poszczególnych czynników. Każdemu z czynników środowiskowych w zależności od stopnia przydatności dla rolnictwa, przyznano wartość w zakresie od 0 do 7, przy czym maksymalną wartość otrzymały obszary najbardziej przydatne z punktu widzenia rolnictwa, zaś wartość 0 – tereny potencjalnie nieprzydatne dla rolnictwa.

Gleby występujące na omawianych obszarach sklasyfikowano w 8 kategoriach w zależności od ich przydatności rolniczej, poszczególnym wydzieleniom nadając odpowiednie wartości (tab. 28.)

Nachylenia stoków podzielono na 6 kategorii kierując się ich przydatnością dla rolnictwa (tab. 29.)

Za najkorzystniejsze uznano tereny, których nachylenie nie przekraczało  $6^\circ$  (Starkel, 1973). Wartość 0 przyznano stokom o nachyleniu przekraczającym  $30^\circ$ , zgodnie wytycznymi Ministerstwa Rolnictwa przeznaczanymi pod zalesienie.

Ze względu na wysokość n.p.m. omawiane tereny podzielono na 6 kategorii (tab. 30). Za najodpowiedniejsze dla rolnictwa uznano tereny położone poniżej

Tabela 28. Waloryzacja przydatności rolniczej terenów ze względu na ich przynależność do kompleksów glebowo-rolniczych.

Table 28. Valorization of agricultural use of terrain on the base of agricultural soil complexes.

| Kompleksy przydatności rolniczej gleb<br><i>Agricultural soil complexes</i> | Przydatność rolnicza terenu<br><i>Agricultural use of terrain</i>           | Przyznana wartość<br><i>Value</i> |
|---|---|-----------------------------------|
| 2, 3  | bardzo dobra<br><i>very good</i>  | 7                                 |
| 10  | dobra w warunkach górskich<br><i>good in mountain condition</i>             | 6                                 |
| 11  | nieznacznie ograniczająca uprawy<br><i>slightly restrictive for crops</i>   | 5                                 |
| 12  | ograniczająca uprawy<br><i>restrictive crops</i>                            | 4                                 |
| 13  | znacznie ograniczająca uprawy<br><i>significantly restrictive for crops</i> | 3                                 |
| 2z  | korzystna dla użytków zielonych<br><i>good for grasslands</i>               | 2                                 |
| 3z  | ograniczająca użytki zielone<br><i>restrictive for grasslands</i>           | 1                                 |
| Tereny nieprzydatne dla rolnictwa<br><i>Useless for agriculture</i>         | nieprzydatne<br><i>useless for agriculture</i>                              | 0                                 |

Tabela 29. Klasyfikacja przydatności rolniczej stoków.  
Table 29. Classification agricultural use of slopes.

| Nachylenie<br>(°)<br>Slope<br>gradients | Przydatność terenu pod uprawę<br>Agricultural use of terrain                     | Przyznana<br>wartość<br>Value |
|---|--|-------------------------------|
| 0–6                                     | Nie stwarzające trudności<br><i>With no difficulty</i>                           | 5                             |
| 7–11                                    | Lekko utrudniające uprawę<br><i>Slightly restrictive</i>                         | 4                             |
| 12–16                                   | Utrudniające uprawę<br><i>Restrictive for crops</i>                              | 3                             |
| 17–22                                   | Utrudniające użytkowanie rolnicze<br><i>Restrictive for any agricultural use</i> | 2                             |
| 23–30                                   | Nie nadające się do użytkowania<br>rolniczego<br><i>Useless for agriculture</i>  | 1                             |
| >30                                     | Przeznaczone pod zalesienie<br><i>For afforestation</i>                          | 0                             |

Tabela 30. Waloryzacja przydatności rolniczej terenów  
ze względu na ich położenie n.p.m.Table 30. Valorization of agricultural use of terrain on the  
base of height above sea level.

| Wysokość<br>m n.p.m.<br>Height<br>above<br>sea level | Przydatność terenów<br>Agricultural use of terrain   | Przyznana<br>wartość<br>Value |
|--|--|-------------------------------|
| Poniziej 350   | Optymalne dla rolnictwa<br><i>Optimal</i>  | 5                             |
| 351–450  | Nieznacznie utrudniające uprawę<br><i>Slightly restrictive for crops</i>                     | 4                             |
| 451–550  | Tereny o utrudnionej uprawie<br><i>Restrictive for crops</i>                                 | 3                             |
| 551–650  | Znacznie utrudniające uprawę<br><i>Significantly restrictive for crops</i>                   | 2                             |
| 651–750  | Tereny o utrudnionym użytkowaniu<br>rolniczym<br><i>Restrictive for any agricultural use</i> | 1                             |
| 750+   | Nieprzydatne dla rolnictwa<br><i>Useless for agriculture</i>                                 | 0                             |

Tabela 31. Waloryzacja przydatności rolniczej terenów ze  
względem na ekspozycję stoku.Table 31. Valorization of agricultural use of terrain on the  
base of slope exposure.

| Ekspozycja<br>stoku<br>Slope exposure | Stopień nasłonecznienia<br>Degree of insolation | Przyznana<br>wartość<br>Value |
|---------------------------------------|---|-------------------------------|
| S                                     | Optymalne<br><i>Optimal</i>                     | 5                             |
| SW(SE)                                | Korzystne<br><i>Good</i>                        | 4                             |
| W(E)                                  | Nie ograniczające<br><i>Not restrictive</i>     | 3                             |
| NW(NE)                                | Ograniczające<br><i>Restrictive</i>             | 2                             |
| N                                     | Niekorzystne<br><i>Unfavourable</i>             | 1                             |

Tabela 32. Kategorie przydatności rolniczej środowiska  
przyrodniczego.Table 32. Category of agricultural use of natural envi-  
ronment.

| Kategoria<br>przydatności rolniczej terenu<br>Category of agricultural use<br>of terrain        | Suma wartości<br>czynników<br>środowiskowych<br>Value |
|---|---|
| Optymalny z punktu widzenia<br>rolnictwa (I)<br><i>Optimal</i>                                  | 17–22   |
| W niewielkim stopniu utrudniająca<br>uprawę (II)<br><i>Slightly restrictive for agriculture</i> | 12–16   |
| Znacznie utrudniająca uprawę (III)<br><i>Significant restrictive for agriculture</i>            | 6–11  |
| Nieprzydatny do użytkowania<br>rolniczego (IV)<br><i>Useless for agriculture</i>                | >6  |

350 m n.p.m., które uchodzą za nie utrudniające uprawy (ustawa o podatku rolnym, art. 13b), kolejne kategorie wyznaczając co 100 m (Jagła i inni, 1981). Jako najmniej korzystne klasyfikując tereny powyżej 750 m n.p.m.

Za istotny czynnik, z punktu widzenia przydatności rolniczej, uznano wystawę oraz nachylenie stoku decydujące o ilości ciepła docierającego do gleby; a tym samym wyznaczając tereny o optymalnych warunkach termicznych dla gruntów ornych (Przybylski, 1975).

Wśród rozpatrywanych ekspozycji wyróżniono 5 podstawowych: S, SW(SE), W(E), NW(NE), N (Radomski, 1987), uznając za najkorzystniejszą do użytkowania gruntów ekspozycję południową S (wartość 5), zaś za najmniej odpowiednią – wystawę północną i przyznając jej wartość 1 (północna ekspozycja nie wyklucza rolnictwa, ale znacznie je utrudnia) (tab. 31).

Suma wartości poszczególnych składowych określała przydatność rolniczą terenu.

Po zestawieniu odpowiednich warstw informacyjnych i dokonaniu przeliczeń wydzielono 4 kategorie przydatności rolniczej terenów omawianych gmin (tab. 32).

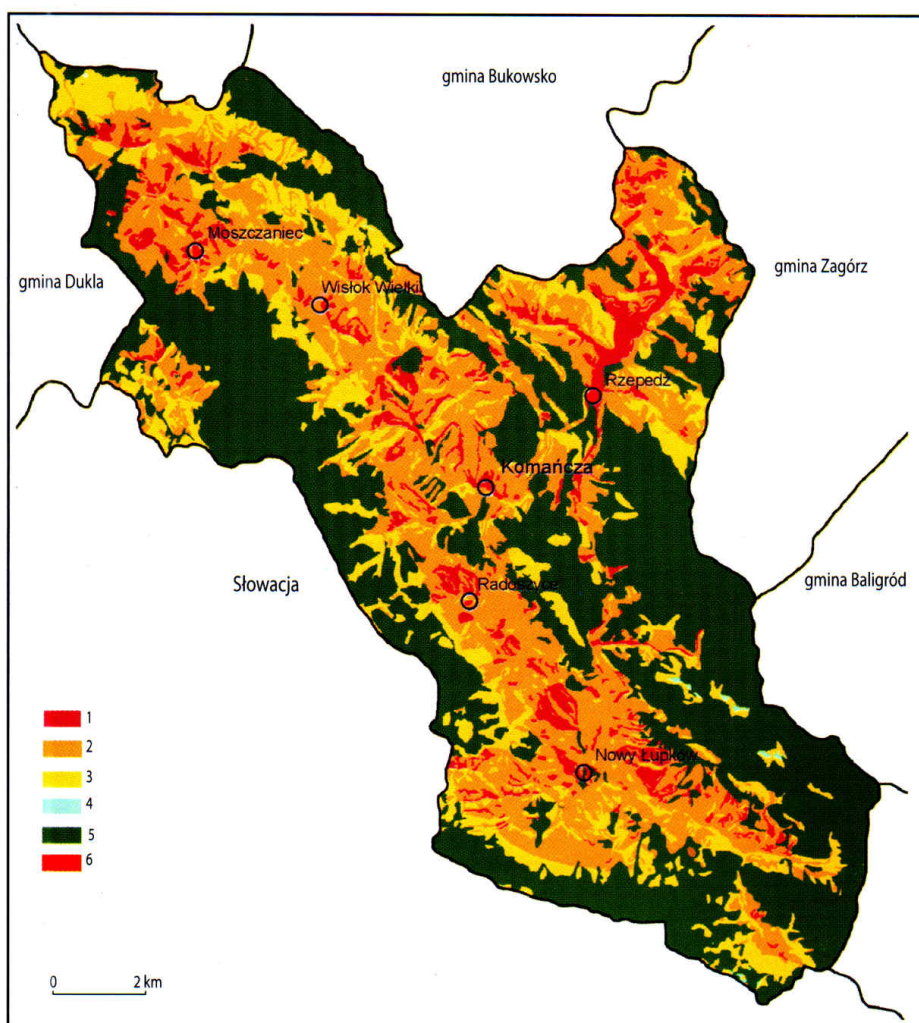
Poza omówionymi kategoriami wydzielono także tereny leśne oraz zabudowę według zasięgu przedstawionego na mapach rolniczo-glebowych, uzupełnionych informacjami o pokryciu terenu w latach 1952–1956.

Dane dotyczące waloryzacji obszarów omawianych gmin wraz z informacjami o pokryciu terenu w poszczególnych przekrojach czasowych, pozwoliły na ocenę rolniczego wykorzystania potencjału środowiska przyrodniczego. Przeprowadzone analizy umożliwiły ocenę prawidłowości odnotowanych zmian z punktu widzenia optymalizacji wykorzystania rolniczego potencjału środowiska przyrodniczego. Podobne analizy mogą służyć do planowania rozwoju przestrzennego i prawidłowego gospodarowania gmin, modelowania zmian pokrycia terenu oraz odpowiedzi środowiska naturalnego na decyzje władz lokalnych dotyczące inwestycji.



## Komańcza

Analiza rolniczego potencjału środowiskowego gminy Komańcza, wykazała iż tereny najbardziej przydatne z punktu widzenia rolniczego użytkowania zajmowały jedynie 6,3% całkowitej powierzchni gminy (tab. 33). Zlokalizowane były głównie w północno-wschodniej części gminy w dolinie Osławy, okolicach Rzepedzi, Turzańska, Szczawnego i Wysoczan oraz na spłaszczeniach wierzchwinowych w pobliżu Moszczanica i Polan Surowicznych. Mniejsze powierzchnie zajmowane przez omawianą kategorię znajdowały się w południowej i środkowej części gminy, na łagodnych stokach okolic Smolnika i spłaszczeniach międzydolinnych w okolicy Radoszyc i Osławicy (ryc. 92).



Ryc. 94. Waloryzacja przydatności rolniczej środowiska przyrodniczego gminy Komańcza: 1 – optymalne z punktu widzenia rolnictwa, 2 – w niewielkim stopniu utrudniające uprawę, 3 – znacznie utrudniające uprawę, 4 – nieprzydatne do użytkowania rolniczego, 5 – lasy, 6 – zabudowa.

Fig. 94. Valorization of agricultural use of natural environment commune of Komańcza: 1 – optimal for agriculture, 2 – terrain slightly restrictive for agriculture, 3 – significant restrictive for agriculture, 4 – terrain useless for agriculture, 5 – forests, 6 – built-up areas.

Tereny należące do drugiej kategorii określanej jako tereny w niewielkim stopniu utrudniające gospodarke

rolną, zajmowały 31,2% powierzchni gminy i rozmieszczone były równomiernie w dnach dolin głównych rzek: Osławy, Osławicy, Barbarki i Wisłoka.

Obszary zaliczane do znacznie utrudniających uprawę pokrywały 16,7% gminy, były to tereny towarzyszące wyższym partiom stoków, zwykle bezpośrednio sąsiadujące z kompleksami leśnymi.

Tereny nieprzydatne do rolniczego użytkowania obejmowały jedynie 0,1% powierzchni gminy. Stanowiły je niewielkie obszary na stokach o nachyleniu większym niż 30°, znajdujące się wewnątrz większych kompleksów leśnych lub bezpośrednio z nimi sąsiadujące.

W roku 1952 w gminie Komańcza, jedynie 14,2% powierzchni zaliczanej do terenów o najwyższej przydatności rolniczej, pokrytych było gruntami ornymi, 80% stanowiły użytki zielone, a 3,3% zostało zalesione (tab. 34). Zabudowa zlokalizowana była na 2,5% omawianej klasy.

W kategorii obszarów nieznacznie utrudniających gospodarke rolną dominowały łąki i pastwiska, obejmujące 85,6% terenów omawianej klasy, 8% stanowiły grunty orne, 5,8% pokrywały lasy, zaś 0,6% powierzchni obejmowała zabudowa.

Tereny określone jako znacznie utrudniające uprawę roli w 87,4% pokryte były użytkami zielonymi, w 1,8% – stanowiły grunty orne, a na 0,6% powierzchni rozmieszczona była zabudowa. Pozostałe 10,2% terenu pokryły lasy.

Obszary nieprzydatne dla rolnictwa w były całości użytkowane jako pastwiska.

W 1969 roku obszary zaliczane do pierwszej kategorii przydatności rolniczej były w 19% zajęte przez grunty orne, w 54% przez użytki zielone, a w 3,2% zaś znajdowały się pod zabudową. Pozostałe 23,8% powierzchni omawianych gruntów zostało zalesione.

Obszary należące do drugiej kategorii, o nieznacznych utrudnieniach dla gospodarke rolniej, w 13,2% zajęte były przez pola uprawne, w 44,2% przez łąki i pastwiska a w 42% przez tereny leśne. Zabudowa stanowiła 0,6% powierzchni omawianej kategorii.

Powierzchnia zaliczana do terenów o znacznie utrudnionych warunkach produkcji rolnej w 72,4% porośnięta była lasem, w 24% użytkami zielonymi,

Tabela 33. Potencjał rolniczy środowiska przyrodniczego gminy Komańcza.  
 Table 33. Agricultural potential of natural environment of Komańcza commune.

| Kategorie przydatności rolniczej<br><i>Category of agricultural use</i>   | % powierzchni gminy zajmowany<br>przez daną kategorię<br><i>% of commune area occupied<br/>by category</i> | Powierzchnia zajmowana<br>przez poszczególne kategorie<br>przydatności rolniczej gruntów [ha]<br><i>Area occupied by category in [ha]</i> |
|---|--|---|
| Tereny o najwyższej przydatności rolniczej<br><i>The best terrain for agriculture</i>                               | 6,3  | 2860,2  |
| Tereny w niewielkim stopniu utrudniające<br>gospodarkę rolną<br><i>Terrain slightly restrictive for agriculture</i> | 31,2   | 14164,8   |
| Tereny znacznie utrudniające gospodarkę<br>rolną<br><i>Significant restrictive for agriculture</i>                  | 16,7   | 7581,8  |
| Tereny nieprzydatne dla rolnictwa<br><i>Terrain useless for agriculture</i>   | 0,1  | 45,4  |
| Zabudowa<br><i>Built-up area</i>  | 0,3  | 136,2   |
| Lasy<br><i>Forest</i>   | 45,4   | 20611,6   |

Tabela 34. Zagospodarowanie terenów gminy Komańcza, zaliczonych do poszczególnych kategorii przydatności rolniczej w latach 1952–1995.

Table 34. Use of terrain occupied by separate agricultural use category in commune of Komańcza in years 1952–1995.

| Kategoria przydatności rolniczej<br><i>Agricultural use category</i>   | Kategorie pokrycia terenu<br><i>Land use category</i> | Lata<br><i>Years</i> |      |      |
|--|---|----------------------|------|------|
|  |   | 1952                 | 1969 | 1995 |
| Tereny o najwyższej przydatności rolniczej<br><i>The best terrain for agriculture</i>                            | Grunty orne<br><i>Arable land</i>                     | 14,2                 | 19   | 7,9  |
|  | Użytki zielone<br><i>Grassland</i>                    | 80                   | 54   | 55,6 |
|  | Lasy<br><i>Forest</i>                                 | 3,3                  | 23,8 | 33   |
| Tereny w niewielkim stopniu utrudniające gospodarkę rolną<br><i>Terrain slightly restrictive for agriculture</i> | Zabudowa<br><i>Built-up area</i>                      | 2,5                  | 3,2  | 3,5  |
|  | Grunty orne<br><i>Arable land</i>                     | 8                    | 13,2 | 5,1  |
|  | Użytki zielone<br><i>Grassland</i>                    | 85,6                 | 44,2 | 37,5 |
|  | Lasy<br><i>Forest</i>                                 | 5,8                  | 42   | 57,2 |
| Tereny znacznie utrudniające gospodarkę rolną<br><i>Significant restrictive for agriculture</i>                  | Zabudowa<br><i>Built-up area</i>                      | 0,6                  | 0,6  | 0,2  |
|  | Grunty orne<br><i>Arable land</i>                     | 1,8                  | 3    | 1,8  |
|  | Użytki zielone<br><i>Grassland</i>                    | 87,4                 | 24   | 17,4 |
|  | Lasy<br><i>Forest</i>                                 | 10,2                 | 72,4 | 80,8 |
| Tereny nieprzydatne dla rolnictwa<br><i>Terrain useless for agriculture</i>                                      | Zabudowa<br><i>Built-up area</i>                      | 0,6                  | 0,6  | -    |
|  | Grunty orne<br><i>Arable land</i>                     | -                    | -    | -    |
|  | Użytki zielone<br><i>Grassland</i>                    | 100                  | 100  | 100  |
|  | Lasy<br><i>Forest</i>                                 | -                    | -    | -    |
|  | Zabudowa<br><i>Built-up area</i>                      | -                    | -    | -    |



na 3% omawianych terenów zlokalizowano grunty orne, a na 0,6% zabudowę. Tereny nieprzydatne dla rolnictwa w całości pokryte były lasem.

Analiza kolejnego przekroju czasowego uwidacznia dalsze przekształcenia użytkowania terenu gminy Komańcza. W 1995 roku 55,6% terenów o najwyższej przydatności rolniczej zajęta była przez użytki zielone, grunty orne zajmowały jedynie 7,9%. Znaczne powierzchnie omawianej kategorii zostały zalesione osiągając wartość aż 33% terenów optymalnych z punktu widzenia gospodarki rolnej. Pozostałe 3,5% zajęte było przez zabudowę.

Tereny w nieznacznym stopniu ograniczające rolnictwo w 5,1% wykorzystywane były jako grunty orne, w 37,5% jako łąki i pastwiska, a w 57,2% zalesione.

Obszary znacznie utrudniające produkcję rolną w 80,8% zajmował las. 17,4% powierzchni wykorzystywano jako użytki zielone, a 1,8% jako grunty orne.

Tereny nieprzydatne z punktu widzenia rolnictwa, podobnie jak w poprzednim okresie pokryte były lasem.

### Uście Gorlickie

Grunty o najwyższej przydatności rolniczej zajmowały 6,6% powierzchni gminy Uście Gorlickie i zloka-

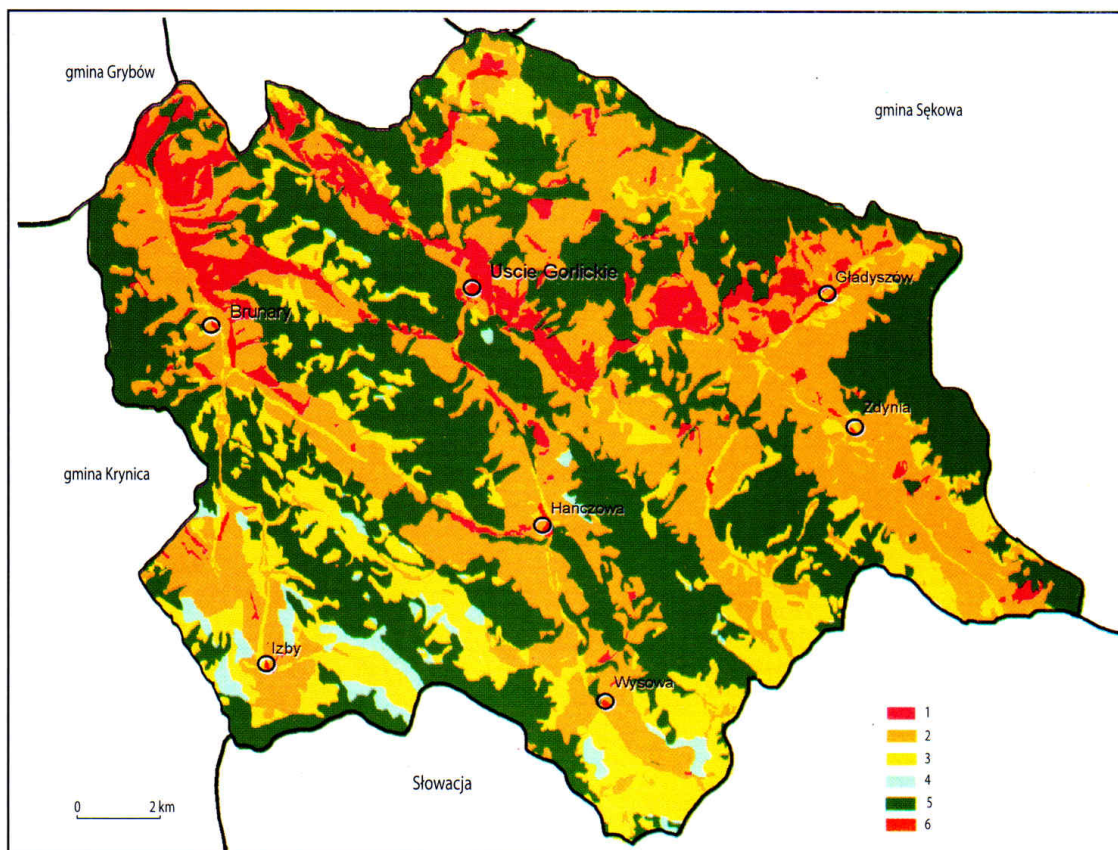
lizowane były głównie w północnej części gminy, na łagodnych stokach oraz w dnach dolin rzek Białej i Ropy w okolicach miejscowości Brunary, Czarna, Klimkówka, Uście Gorlickie, Kwiaton i Gładyszów (ryc. 95).

Tereny stwarzające znaczne utrudnienie dla rolnictwa zajmowały 17,0% analizowanego obszaru, obejmując strome i średnio nachylone stoki w południowej części gminy (okolice Bielicznej, Izb, Blechnarki i Regetowa).

Tereny nieprzydatne dla rolnictwa zajmowały jedynie 2,0% powierzchni gminy, zlokalizowane były w południowo-zachodniej części gminy w okolicach Bielicznej, Izb i Ropek (tab. 35).

Analiza wykorzystania potencjału środowiska przyrodniczego pod kątem jego przydatności rolniczej wykazała, że w 1956 roku tereny zakwalifikowane jako najbardziej korzystne dla gospodarki rolnej jedynie na 21,5% swojej powierzchni były wykorzystywane jako pola uprawne; 75,4% tej kategorii zajmowały użytki zielone, 1,6% zabudowa, a 1,5% lasy (tab. 36).

Powierzchnia terenów o nieznacznym utrudnieniu dla rolnictwa była w 11,5% użytkowana jako grunty orne, w 81,1% – jako użytki zielone, 6,5% zaś przeznaczono pod zalesienie. Na 0,9% powierzchni omawianej kategorii ulokowano zabudowę.



Ryc. 95. Waloryzacja przydatności rolniczej środowiska przyrodniczego gminy Uście Gorlickie: 1 – optymalne z punktu widzenia rolnictwa, 2 – w niewielkim stopniu utrudniające gospodarkę rolną, 3 – znacznie utrudniające gospodarkę rolną, 4 – nieprzydatne dla rolnictwa, 5 – lasy, 6 – zabudowa.

Fig. 95. Valorization of agricultural use of natural environment commune of Uście Gorlickie: 1 – Optimal for agriculture, 2 – terrain slightly restrictive for agriculture, 3 – significant restrictive for agriculture, 4 – terrain useless for agriculture, 5 – forests, 6 – built-up areas.

Tabela 35. Potencjał środowiska przyrodniczego gminy Uście Gorlickie z punktu widzenia przydatności rolniczej.  
 Table 35. Agricultural potential of natural environment of Uście Gorlickie commune.

| Kategorie przydatności rolniczej<br><i>Category of agricultural use</i>  | % powierzchni gminy zajmowany przez daną kategorię<br><i>% of commune area occupied by category</i> | Powierzchnia zajmowana przez poszczególne kategorie przydatności rolniczej gruntów [ha]<br><i>Area occupied by category in [ha]</i> |
|--|---|---|
| Tereny o najwyższej przydatności rolniczej<br><i>The best terrain for agriculture</i>                            | 6,5   | 1922,4  |
| Tereny w niewielkim stopniu utrudniające gospodarkę rolną<br><i>Terrain slightly restrictive for agriculture</i> | 34,0  | 10131,8   |
| Tereny znacznie utrudniające gospodarkę rolną<br><i>Significant restrictive for agriculture</i>                  | 17,0  | 5052,2  |
| Tereny nieprzydatne dla rolnictwa<br><i>Terrain useless for agriculture</i>                                      | 2,0   | 582,0   |
| Zabudowa<br><i>Built-up area</i>   | 0,3   | 89,4  |
| Lasy<br><i>Forest</i>  | 40,2  | 120022,2  |

Tabela 36. Zagospodarowanie terenów gminy Uście Gorlickie zaliczonych do poszczególnych kategorii przydatności rolniczej w latach 1956–1997.

Table 36. Use of terrain occupied by separate agricultural use category in commune of Uście Gorlickie in years 1956–1997.

| Kategoria przydatności rolniczej<br><i>Agricultural use category</i>   | Kategorie pokrycia terenu<br><i>Land use category</i> | Lata<br><i>Years</i> |      |      |
|--|---|----------------------|------|------|
|  |   | 1956                 | 1974 | 1997 |
| Tereny o najwyższej przydatności rolniczej<br><i>The best terrain for agriculture</i>                            | Grunty orne<br><i>Arable land</i>                     | 21,5                 | 15,4 | 13,8 |
|  | Użytki zielone<br><i>Grassland</i>                    | 75,4                 | 66,2 | 49,2 |
|  | Lasy<br><i>Forest</i>                                 | 1,5                  | 16,9 | 26,2 |
|  | Zabudowa<br><i>Built-up area</i>                      | 1,6                  | 1,5  | 3,1  |
| Tereny w niewielkim stopniu utrudniające gospodarkę rolną<br><i>Terrain slightly restrictive for agriculture</i> | Zbiornik wodny<br><i>Water</i>                        | -                    | -    | 7,7  |
|  | Grunty orne<br><i>Arable land</i>                     | 11,5                 | 12,4 | 5,9  |
|  | Użytki zielone<br><i>Grassland</i>                    | 81,1                 | 59,6 | 52,6 |
|  | Lasy<br><i>Forest</i>                                 | 6,5                  | 27,1 | 39,4 |
|  | Zabudowa<br><i>Built-up area</i>                      | 0,9                  | 0,9  | 1,2  |
| Tereny znacznie utrudniające gospodarkę rolną<br><i>Significant restrictive for agriculture</i>                  | Zbiornik wodny<br><i>Water</i>                        | -                    | -    | 0,9  |
|  | Grunty orne<br><i>Arable land</i>                     | 2,9                  | 4,1  | 1,2  |
|  | Użytki zielone<br><i>Grassland</i>                    | 87,1                 | 33   | 22,9 |
|  | Lasy<br><i>Forest</i>                                 | 10                   | 62,9 | 75,3 |
| Tereny nieprzydatne dla rolnictwa<br><i>Terrain useless for agriculture</i>                                      | Zabudowa<br><i>Built-up area</i>                      | -                    | -    | 0,6  |
|  | Grunty orne<br><i>Arable land</i>                     | -                    | 5    | -    |
|  | Użytki zielone<br><i>Grassland</i>                    | 10                   | 35   | 15   |
|  | Lasy<br><i>Forest</i>                                 | 90                   | 60   | 85   |
|  | Zabudowa<br><i>Built-up area</i>                      | -                    | -    | -    |



87,1% powierzchni terenów znacznie utrudniających gospodarkę rolną zajmowały łąki i pastwiska, 2,9% – grunty orne, a 10% zostało zalesione.

90% powierzchni gruntów nieprzydatnych z punktu widzenia rolnictwa wykorzystywano jako pastwiska, a 10% zalesiono.

12,4% powierzchni terenów o nieznacznych utrudnieniach dla rolnictwa użytkowane było jako grunty orne, a 59,6% jako użytki zielone. Lasy i zadrzewienia stanowiły 27,1% analizowanego obszaru a 0,9% zajmowała zabudowa.

62,9% powierzchni obszarów o warunkach środowiskowych znacznie utrudniających rolnictwo było zalesione, 33% zajęte przez łąki, 4,1% użytkowane jako grunty orne.

5% powierzchni terenów nieprzydatnych dla rolnictwa było wykorzystywane jako pola uprawne, 35% jako użytki zielone, a 60% porośnięte lasem.

Analiza dokonana dla roku 1997 wykazała kolejne zmiany w wykorzystaniu potencjału rolniczego środowiska przyrodniczego omawianej gminy. Jedynie 13,8% powierzchni terenów o najwyższych walorach rolniczych wykorzystywane było jako grunty orne.

49,2% omawianego obszaru zajmowały użytki zielone, 3,1% zostało przeznaczone pod zabudowę, a 7,7% stanowiło teren zbiornika retencyjnego w Klimkówce. Aż 26,2% powierzchni gruntów omawianej kategorii zostało zalesionych.

W przypadku terenów o nieznacznych utrudnieniach dla rolnictwa, 5,9% powierzchni zajmowały grunty orne. Łąki i pastwiska zlokalizowane były na 52,6% powierzchni omawianej kategorii, 1,2% stanowiła zabudowa. 0,9% powierzchni weszło w skład terenu zbiornika wodnego, a 39,4% zaś pokryte było lasem.

75,3% powierzchni obszarów o znacznych utrudnieniach dla gospodarki rolnej stanowiły tereny leśne, 22,9% użytkowane jako łąki i pastwiska, 1,2% wykorzystywane było jako grunty orne, a 0,6% przeznaczone zostało pod zabudowę.

85% powierzchni gruntów nieprzydatnych dla rolnictwa zajmowały lasy a 15% tego obszaru wykorzystywane było jako pastwiska.

## Zawoja

W gminie Zawoja grunty o najwyższej przydatności dla rolnictwa stanowiły jedynie 1% powierzchni, zlokalizowane były w północnej części gminy na łagodnych stokach o południowej ekspozycji. Obszary w niewielkim stopniu utrudniające gospodarkę rolną tworzyły 13,1% powierzchni gminy (tab. 37); obejmowały one dna dolin Skawicy i północną część gminy w okolicach Przysłopu, a także okolice przysiółka Policzne w południowej części gminy (ryc. 96).

Tereny znacznie utrudniające gospodarkę rolną stanowiły 17,7% powierzchni gminy i zlokalizowane były w wyższych partiach stoków, w okolicach Zawoi-Czatoży, Czarnotowa i Suchej Góry. Aż 4,3% powierzchni gminy stanowiły tereny nieprzydatne dla rolnictwa o znacznej wysokości n.p.m. oraz z nachyleniem stoku większym niż 30°, tereny takie odnotowano na całym obszarze gminy.

W 1956 roku 30% powierzchni obszarów zaliczanych do najlepszych z rolniczego punktu widzenia użytkowane jako grunty orne, 60% jako użytki zielone, a 10% stanowiły tereny zabudowane (tab. 38).

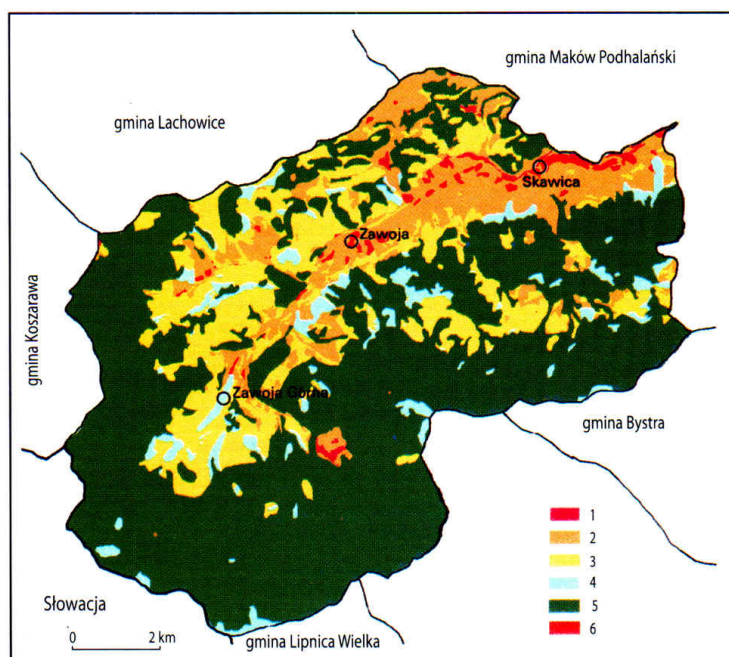
Tereny o nieznacznych utrudnieniach dla rolnictwa były w 64,6% zajęte przez łąki i pastwiska, w 27,5% przez grunty orne. 3,3% omawianej powierzchni uległo zalesieniu, na 4,6% zaś rozwinęła się zabudowa.

78,5% powierzchni terenów w znacznym stopniu utrudniających gospodarkę rolną zajmowały użytki zielone, 14,1% grunty orne, a 6,8% lasy. Pozostałe 0,6% gruntów omawianej kategorii stanowiła powierzchnia zabudowana.

9,4% powierzchni terenów zakwalifikowanych jako nieprzydatne dla rolnictwa wykorzystywano jako grunty orne, 79,3% jako użytki zielone, a pozostałe 11,3% uległo zalesieniu.

W 1974 roku tereny pierwszej kategorii przydatności rolniczej w 20% zajęte były przez grunty orne, w 70% przez użytki zielone, a w 10% przez zabudowę.

21,4% obszarów o nieznacznych utrudnieniach dla rolnictwa zajętych było przez grunty orne, 64,1%



Ryc. 96. Waloryzacja przydatności rolniczej środowiska przyrodniczego gminy Zawoja: 1 – optymalne z punktu widzenia rolnictwa, 2 – w niewielkim stopniu utrudniające gospodarkę rolną, 3 – znacznie utrudniające gospodarkę rolną, 4 – nieprzydatne dla rolnictwa, 5 – lasy, 6 – zabudowa.

Fig. 96. Vaporization of agricultural use of natural environment commune of Zawoja: 1 – Optimal for agriculture, 2 – terrain slightly restrictive for agriculture, 3 – significant restrictive for agriculture, 4 – terrain useless for ariculture, 5 – forests, 6 – built-up areas.



Tabela 37. Potencjał środowiska przyrodniczego gminy Zawoja z punktu widzenia przydatności rolniczej.  
 Table 37. Agricultural potential of natural environment of Zawoja commune.

| Kategorie przydatności rolniczej<br><i>Category of agricultural use</i>   | % powierzchni gminy zajmowany<br>przez daną kategorię<br><i>% of commune area occupied<br/>by category</i> | Powierzchnia zajmowana przez<br>poszczególne kategorie przydatności<br>rolniczej gruntów [ha]<br><i>Area occupied by category in [ha]</i> |
|---|--|---|
| Tereny o najwyższej przydatności rolniczej<br><i>The best terrain for agriculture</i>                               | 1,0  | 129,0   |
| Tereny w niewielkim stopniu utrudniające<br>gospodarkę rolną<br><i>Terrain slightly restrictive for agriculture</i> | 13,1   | 1689,9  |
| Tereny znacznie utrudniające gospodarkę rolną<br><i>Terrain significant for agriculture</i>                         | 17,7   | 2283,3  |
| Tereny nieprzydatne dla rolnictwa<br><i>Terrain useless for agriculture</i>   | 4,3  | 554,7   |
| Zabudowa<br><i>Built-up area</i>  | 1,0  | 129,0   |
| Lasy<br><i>Forest</i>   | 62,9   | 8114,1  |

Tabela 38. Zagospodarowanie terenów gminy Zawoja zaliczonych do poszczególnych kategorii przydatności rolniczej w latach 1956–1995.

Table 38. Use of terrain occupied by separate agricultural use category in commune of Zawoja in years 1956–1995.

| Kategoria przydatności rolniczej<br><i>Agricultural use category</i>  | Kategorie pokrycia terenu<br><i>Land use category</i> | Lata<br><i>Years</i> |      |      |
|---|---|----------------------|------|------|
|   |   | 1956                 | 1974 | 1995 |
| Tereny o najwyższej przydatności<br>rolniczej<br><i>The best terrain for agriculture</i>                                  | Grunty orne<br><i>Arable land</i>                     | 30,0                 | 20,0 | –    |
|   | Użytki zielone<br><i>Grassland</i>                    | 60,0                 | 70,0 | 80,0 |
|   | Lasy<br><i>Forest</i>                                 | –                    | –    | 10,0 |
| Tereny w niewielkim stopniu utrud-<br>niające gospodarkę rolną<br><i>Terrain slightly restrictive<br/>for agriculture</i> | Zabudowa<br><i>Built-up area</i>                      | 10,0                 | 10,0 | 10,0 |
|   | Grunty orne<br><i>Arable land</i>                     | 27,5                 | 21,4 | 10,7 |
|   | Użytki zielone<br><i>Grassland</i>                    | 64,6                 | 64,1 | 71,7 |
|   | Lasy<br><i>Forest</i>                                 | 3,3                  | 7,6  | 6,9  |
| Tereny znacznie utrudniające<br>gospodarkę rolną<br><i>Terrain significant restrictive<br/>for agriculture</i>            | Zabudowa<br><i>Built-up area</i>                      | 4,6                  | 6,9  | 10,7 |
|   | Grunty orne<br><i>Arable land</i>                     | 14,1                 | 10,2 | 3,4  |
|   | Użytki zielone<br><i>Grassland</i>                    | 78,5                 | 70,6 | 60,5 |
|   | Lasy<br><i>Forest</i>                                 | 6,8                  | 18,6 | 35   |
| Tereny nieprzydatne dla rolnictwa<br><i>Terrain useless for agriculture</i>   | Zabudowa<br><i>Built-up area</i>                      | 0,6                  | 0,6  | 1,1  |
|   | Grunty orne<br><i>Arable land</i>                     | 9,4                  | 4,7  | 11,6 |
|   | Użytki zielone<br><i>Grassland</i>                    | 79,3                 | 79   | 18,6 |
|   | Lasy<br><i>Forest</i>                                 | 11,3                 | 16,3 | 69,8 |
|   | Zabudowa<br><i>Built-up area</i>                      | –                    | –    | –    |

przez użytki zielone, 7,6% zostało zalesione, a 6,9% zajmowała zabudowa.

70,6% terenów sprawiających znaczne trudności w rolniczym użytkowaniu wykorzystano jako użytki zielone, 10,2% jako grunty orne, 0,6% zajęto pod zabudowę, a 18,6% zalesiono.

Na obszarach potencjalnie nieprzydatnych dla rolnictwa, 4,7% powierzchni stanowiły grunty orne, 16,3% lasy, a pozostałe 79,1% wykorzystane zostało jako użytki zielone.

W roku 1995 odnotowano kolejne zmiany w zagospodarowaniu terenu. Obszary o największej przydatności rolnej w 80% zajęte były przez użytki zielone, w 10% przez zabudowę, a w kolejnych 10% przez lasy. Gruntów ornym na terenach omawianej kategorii w ogóle nie odnotowano.

Na obszarach o nieznacznie utrudnionych warunkach rolnych, 71,7% powierzchni zajmowały łąki i pastwiska, 10,7% grunty orne, kolejne 10,7% zabudowa, a 6,9% było zalesione.

Na terenach znacznie utrudniających gospodarkę rolną dominowały użytki zielone, obejmując ponad 60,5% powierzchni omawianej kategorii, kolejne 35% powierzchni zostało zalesione. 3,4% zajmowały grunty orne, zaś pozostałe 1,1% – zabudowa.

Na obszarach uznanych za nieprzydatne dla rolnictwa odnotowano obecność gruntów ornym, zajmujących aż 11,6% całkowitej powierzchni omawianej kategorii. Użytki zielone zajmowały 18,6%, a lasy – 69,8% tych terenów.

### Rajcza

Grunty o najwyższej przydatności rolnej zajmowały jedynie 1,3% całkowitej powierzchni gminy Rajcza (ryc. 97). Zlokalizowane one były w północno-wschodniej części gminy na łagodnych i średnio nachylonych stokach, okalających dno doliny Soły w okolicy Rajczy i Rycerki Dolnej. Tereny w niewielkim stopniu utrudniające uprawę roli zajmowały 13,9% powierzchni analizowanego obszaru i rozmieszczone były na łagodnych i średnio nachylonych stokach wokół głównych dolin rzecznych Soły i Rycerki (tab. 39). 26,3% powierzchni gminy zajmowały tereny znacznie utrudniające gospodarkę rolną. Omawiane obszary zlokalizowane były w wyższych partiach stoków, zwykle o znacznym nachyleniu i mało urodzajnych glebach.

Tereny nieprzydatne z punktu widzenia rolnictwa stanowiły 3,5% powierzchni gminy, występowały w jej centralnej i południowej części, na stokach o nachyleniu większym niż 30°, sąsiadujących z większymi kompleksami leśnymi.

Analiza wykorzystania rolniczego potencjału środowiska przyrodniczego gminy Rajcza, wykazała iż w roku 1956 tereny zakwalifikowane jako najlepsze z punktu widzenia rolnictwa na 15,4% swojej powierzchni użytkowane były jako grunty

orne, na 69,2% jako użytki zielone, a na 15,4% zlokalizowana została zabudowa (tab. 40).

25,2% terenów w niewielkim stopniu utrudniających rolnicze użytkowanie było wykorzystywane jako grunty orne, 64% jako użytki zielone, a 5,8% zostało zalesione. Pozostałe 5% powierzchni omawianej kategorii zajmowała zabudowa.

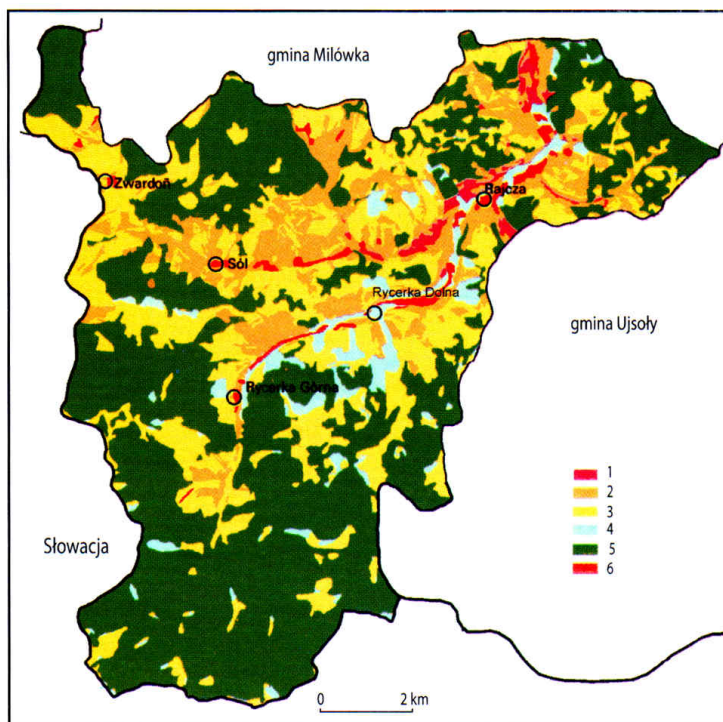
14,1% powierzchni terenów o warunkach przyrodniczych znacznie utrudniających gospodarkę rolną było wykorzystywane jako grunty orne, 73,7% jako łąki i pastwiska. 11,8% omawianych terenów zostało zalesione, a na 0,4% ulokowano zabudowę.

Grunty ocenione jako nieprzydatne dla gospodarki rolnej w 28,6% powierzchni były porośnięte przez lasy, zaś w 71,4% przeznaczony pod użytki zielone.

W 1974 roku 15,4% terenów zaklasyfikowanych jako najbardziej przydatne dla gospodarki rolnej wykorzystywano jako grunty orne, a 61,5% przeznaczono pod użytki zielone. Podobnie jak w poprzednim okresie, na 15,4% powierzchni zlokalizowana była zabudowa, a 7,7% zalesiono.

Na terenach o nieznacznych utrudnieniach dla rolnictwa, 15,6% powierzchni zajmowały grunty orne, 68,5% użytki zielone. Zabudowa zajmowała kolejne 8,2% powierzchni omawianej kategorii, pozostałe – 7,7% zajmowały lasy.

Aż 11% terenów uznanych za znacznie utrudniające gospodarkę rolną użytkowano jako grunty orne.



Ryc. 97. Waloryzacja przydatności rolnej środowiska przyrodniczego gminy Rajcza: 1 – optymalne z punktu widzenia rolnictwa, 2 – w niewielkim stopniu utrudniające gospodarkę rolną, 3 – znacznie utrudniające gospodarkę rolną, 4 – nieprzydatne dla rolnictwa, 5 – lasy, 6 – zabudowa.

Fig. 97. Vaporization of agricultural use of natural environment commune of Rajcza: 1 – Optimal for agriculture, 2 – terrain slightly restrictive for agriculture, 3 – significant restrictive for agriculture, 4 – terrain useless for agriculture, 5 – forests, 6 – built-up areas.



Tabela 39. Potencjał środowiska przyrodniczego gminy Rajcza z punktu widzenia przydatności rolniczej.  
 Table 39. Agricultural potential of natural environment of Rajcza commune.

| Kategorie przydatności rolniczej<br><i>Category of agricultural use</i>  | % powierzchni gminy zajmowanej<br>przez daną kategorię<br><i>% of commune area occupied by category</i> | Powierzchnia zajmowana przez poszczególne kategorie przydatności rolniczej<br>gruntów [ha]<br><i>Area occupied by category in [ha]</i> |
|--|---|--|
| Tereny o najwyższej przydatności rolniczej<br><i>The best terrain for agriculture</i>                            | 1,3   | 171  |
| Tereny w niewielkim stopniu utrudniające gospodarke rolną<br><i>Terrain slightly restrictive for agriculture</i> | 13,9  | 1821,6   |
| Tereny znacznie utrudniające gospodarke rolną<br><i>Significant restrictive for agriculture</i>                  | 26,3  | 3444,9   |
| Tereny nieprzydatne dla rolnictwa<br><i>Terrain useless for agriculture</i>                                      | 3,5   | 458,5  |
| Zabudowa<br><i>Built-up area</i>   | 2,0   | 262,0  |
| Lasy<br><i>Forest</i>  | 53,0  | 6942,0   |

Tabela 40. Zagospodarowanie terenów gminy Rajcza zaliczonych do poszczególnych kategorii przydatności rolniczej w latach 1956–1999.

Table 40. Use of terrain occupied by separate agricultural use category in commune of Rajcza in years 1956–1999.

| Kategoria przydatności rolniczej<br><i>Agricultural use category</i>   | Kategorie pokrycia terenu<br><i>Land use category</i> | Lata<br><i>Years</i> |      |      |
|--|---|----------------------|------|------|
|  |   | 1956                 | 1974 | 1999 |
| Tereny o najwyższej przydatności rolniczej<br><i>The best terrain for agriculture</i>                            | Grunty orne<br><i>Arable land</i>                     | 15,4                 | 15,4 | 15,4 |
|  | Użytki zielone<br><i>Grassland</i>                    | 69,2                 | 61,5 | 53,8 |
|  | Lasy<br><i>Forest</i>                                 | –                    | 7,7  | 15,4 |
| Tereny w niewielkim stopniu utrudniające gospodarke rolną<br><i>Terrain slightly restrictive for agriculture</i> | Zabudowa<br><i>Overbuilt area</i>                     | 15,4                 | 15,4 | 15,4 |
|  | Grunty orne<br><i>Arable land</i>                     | 25,2                 | 15,6 | 7,9  |
|  | Użytki zielone<br><i>Grassland</i>                    | 64                   | 68,5 | 56,1 |
|  | Lasy<br><i>Forest</i>                                 | 5,8                  | 7,7  | 25,2 |
| Tereny znacznie utrudniające gospodarke rolną<br><i>Significant restrictive for agriculture</i>                  | Zabudowa<br><i>Overbuilt area</i>                     | 5,0                  | 8,2  | 10,8 |
|  | Grunty orne<br><i>Arable land</i>                     | 14,1                 | 11   | 4,2  |
|  | Użytki zielone<br><i>Grassland</i>                    | 73,7                 | 60,1 | 50,6 |
|  | Lasy<br><i>Forest</i>                                 | 11,8                 | 27,4 | 43,3 |
| Tereny nieprzydatne dla rolnictwa<br><i>Terrain useless for agriculture</i>                                      | Zabudowa<br><i>Overbuilt area</i>                     | 0,4                  | 1,5  | 1,9  |
|  | Grunty orne<br><i>Arable land</i>                     | –                    | –    | –    |
|  | Użytki zielone<br><i>Grassland</i>                    | 71,4                 | 54,3 | 40,0 |
|  | Lasy<br><i>Forest</i>                                 | 28,6                 | 45,7 | 60,0 |
|  | Zabudowa<br><i>Overbuilt area</i>                     | –                    | –    | –    |

60,1% powierzchni omawianej kategorii zajmowały łąki i pastwiska, na 27,4% znajdowały się lasy, a 1,5% zajmowała zabudowa.

Grunty nieprzydatne dla rolnictwa w 45,7% porośnięte były lasem, w 54,3% użytkowane jako łąki i pastwiska.

W 1999 roku 15,4% terenów najbardziej przydatnych dla rolnictwa użytkowano jako grunty orne, a 53,8% jako użytki zielone. Po 15,4% powierzchni omawianej kategorii zajmowały lasy i tereny zabudowane.

Tereny o parametrach środowiskowych w niewielkim stopniu utrudniających gospodarkę rolną w 56,1% porastały użytki zielone, kolejne 25,2% zajmowały lasy. 10,8% powierzchni omawianej kategorii zajmowała zabudowa. Grunty orne obejmowały jedynie 7,9% powierzchni analizowanej kategorii.

43,3% terenów znacznie utrudniających uprawę roli stanowił las, 50,6% powierzchni służyło jako użytki zielone. Grunty orne zajmowały 4,2% powierzchni omawianego obszaru, a zabudowa 1,9%.

Tereny nieprzydatne dla rolnictwa w 60% porastały lasy, a w 40% – użytki zielone.

## Wnioski

W latach 1952–1956 tereny leśne zajmowały 3,3% gruntów zaliczanych do najbardziej przydatnych dla rolnictwa w gminie Komańcza i 1,5% w gminie Uście Gorlickie. W następnym okresie, w kolejnym przekroju czasowym, latach 1969–1974, pokrywały znacznie większe powierzchnie gruntów najlepszych z rolniczego punktu widzenia – odpowiednio 23,8% i 16,9% w gminach Komańcza i Uście Gorlickie. W latach 1995–1997 powierzchnia lasów na najlepszych dla rolnictwa terenach, osiągnęła aż 33% analizowanych gruntów gminy Komańcza i 26,2% gminy Uście Gorlickie.

Grunty orne w gminach Komańcza i Uście Gorlickie zajmowały w latach 1952–1956 odpowiednio 14,2% i 21,5% terenów uznanych za najlepsze dla rolnictwa. W okresie 1969–1974 powierzchnie gruntów ornych zlokalizowanych w obrębie omawianej kategorii wzrosły do 19% w Komańczy i 15,4% w Uściu Gorlickim. W latach 1995–1997 grunty orne zajmowały w gminie Uście Gorlickie zaledwie 13,8% terenów uznanych za optymalne dla rolnictwa, zaś w gminie Komańcza mniejszą powierzchnie, bo tylko 7,9% powierzchni terenów najbardziej przydatnych dla rolnictwa. Pozostałe grunty o najlepszych parametrach środowiskowych przeznaczono w obu gminach pod użytki zielone oraz w niewielkim stopniu pod zabudowę.

Analogiczna sytuacja wystąpiła w obrębie kategorii gruntów w niewielkim stopniu utrudniających gospodarkę rolną. Powierzchnia zajmowana przez grunty orne należące do tej kategorii w przypadku gminy Uście Gorlickie uległa ograniczeniu z 11,5% w roku 1956, przez 12,4% w 1974, do 5,9% w 1997 roku. W gminie Komańcza grunty orne w roku 1952 stanowiły 8% powierzchni terenów w niewielkim stopniu utrudniających gospodarkę rolną, w 1969 omawiana

powierzchnia wzrosła do 13,2% ale już w 1995 roku została ograniczona do 5,1%. Wzrost powierzchni gruntów ornych w latach 1969–1974 spowodowany był głównie intensyfikacją działalności państwowych gospodarstw rolnych i spółdzielni produkcyjnych, na przełomie lat 60. i 70. Tereny, na których uprawa roli napotykała na niewielkie utrudnienia w znacznej mierze porośnięte były lasami, które pokrywały w latach 1952–1997 odpowiednio od 5,8% poprzez 42% aż do 57,2% omawianej kategorii w gminie Komańcza i od 6,5%, przez 42% aż do 57,2% w gminie Uście Gorlickie. Pozostałe tereny należące do omawianej kategorii zajmowały użytki zielone i w niewielkiej części (nie przekraczającej 1%) zabudowa.

Grunty orne zlokalizowane na terenach o warunkach środowiskowych znacznie utrudniających gospodarkę rolną, stanowiły w okresie 1952–1956 2,9% i 1,8% powierzchni tej kategorii w gminach Uście Gorlickie i Komańcza. W latach 1969–1974 ich powierzchnia wzrosła odpowiednio 4,1% i 3%, zaś w latach 1995–1997 uległa zmniejszeniu, stanowiąc 1,8% terenów o parametrach środowiskowych znacznie utrudniających gospodarkę rolną w gminie Uście Gorlickie i 1,2% w gminie Komańcza. Minimalną powierzchnię omawianej kategorii, bo około 0,6% w Komańczy i od 0,9 do 1,2% w Uściu Gorlickim, zajmowała zabudowa. Pozostałe grunty położone na terenach znacznie utrudniających gospodarkę rolną zajęte były przez lasy i użytki zielone, przy czym powierzchnia lasów w miarę upływu czasu stopniowo wzrastała, zajmując tereny wykorzystywane wcześniej jako użytki zielone.

W kategorii terenów nieprzydatnych dla rolnictwa obecność gruntów ornych odnotowano jedynie w 1974 roku w Uściu Gorlickim, w pozostałych przekrojach czasowych grunty omawianej kategorii w całości porośnięte były przez lasy i pastwiska.

Przekształcenia na terenach analizowanych gmin przejawiały się w redukcji powierzchni gruntów ornych, zamianie pól uprawnych w użytki zielone, wzroście powierzchni zajmowanej przez zabudowę oraz zalesianiu terenów nieprzydatnych dla rolnictwa.

W 1956 roku 30% gruntów ornych w gminie Zawoja zlokalizowane było na terenach uznanych za najbardziej przydatne dla rolnictwa, w roku 1974 ich zasięg zmniejszył się do 20%, w 1995 zaś nie zanotowano obecności gruntów ornych na terenach omawianej kategorii. W gminie Rajcza we wszystkich analizowanych przekrojach czasowych 15,4% terenów najbardziej przydatnych dla rolnictwa zajmowały grunty orne.

W obu gminach lasy stanowiły poniżej 16% terenów zaliczanych do I kategorii przydatności rolniczej. Zarówno w Rajczy jak i w Zawoi, na terenach optymalnych z punktu widzenia rolnictwa, odnotowano obecność zabudowy zajmującej (niezależnie od przekroju czasowego) odpowiednio 15,4% i 10%. Pozostałe powierzchnie I kategorii przydatności rolniczej – to intensywnie użytkowane łąki i pastwiska.



W obrębie terenów o parametrach środowiskowych nieznacznie utrudniających rolnictwo w 1965 roku w gminie Zawoja grunty orne stanowiły 27,5%, a w gminie Rajcza – 25,2%. Powierzchnia zajmowana przez omawiane pola uprawne w obu gminach uległa ograniczeniu i w 1974 roku zajmowała w Zawoi 21,4% terenów II kategorii przydatności rolniczej, a w Rajczy 15,6%. W latach 1995–1999 powierzchnie zajmowane przez grunty orne uległy kolejnemu ograniczeniu i stanowiły jedynie 10,7% omawianej kategorii w gminie Zawoja i 7,9% w gminie Rajcza. Lasy zajmujące tereny w niewielkim stopniu utrudniające rolnictwo stopniowo zwiększały swą powierzchnię od 3,3% w gminie Zawoja i 5,8% w gminie Rajcza w 1956 roku do odpowiednio 6,9% i 25,2% w latach 1995–1999. W obu gminach odnotowano przyrost zabudowy na terenach II kategorii przydatności rolniczej. W 1956 roku zabudowa zlokalizowana w obrębie gruntów w niewielkim stopniu utrudniających rolnictwo stanowiła w Rajczy i Zawoi odpowiednio 5% i 4,6% powierzchni omawianej kategorii, w 1974 roku udział ten wzrósł do 8,2% i 6,9%. W przedziale 1995–1999 zabudowa zajmowała 10,8% gruntów II kategorii przydatności rolniczej w gminie Rajcza i 10,7% analogicznych terenów w gminie Zawoja. Pozostałe powierzchnie zaliczane do tej kategorii pokryte były w obu gminach przez łąki i pastwiska.

W kategorii gruntów znacznie utrudniających gospodarkę rolną w obu analizowanych gminach odnotowano obecność gruntów ornych, których powierzchnia w miarę upływu czasu była stopniowo ograniczana. W 1956 roku w obrębie III kategorii przydatności rolniczej grunty orne stanowiły po 14,1% w gminie Zawoja i Rajcza, w 1974 roku powierzchnia omawianych gruntów została ograniczona odpowiednio do 10,2% i 11%. W latach 1995–1999 grunty orne zajmowały jedynie 4,2% terenów znacznie utrudniających gospodarkę rolną w Rajczy i 3,4% analogicznych terenów w Zawoi. W obrębie terenów znacznie utrudniających gospodarkę rolną, w obu gminach odnotowano obecność zabudowy, która w 1956 roku w obejmowała 0,6% omawianej kategorii w gminie Zawoja i 0,4% w gminie Rajcza, a w latach 1995–1999 rozszerzyła się do 1,9% w Rajczy i 1,1% w Zawoi. Pozostała powierzchnia gruntów zaliczanych do III grupy przydatności rolniczej porośnięta była lasem bądź wykorzystywana jako łąki i pastwiska.

W gminie Zawoja odnotowano obecność gruntów ornych na terenach klasyfikowanych jako nieprzydatne z rolniczego punktu widzenia. Tereny te obejmowały grunty położone na znacznych wysokościach, o niewielkim nachyleniu stoków i stosunkowo urodzajnych glebach.

W 1956 roku w gminie Zawoja pola stanowiły 9,4% terenów nieprzydatnych dla rolnictwa, w 1995 roku ich powierzchnia wzrosła do 11,6%. Pozostała powierzchnia terenów nieprzydatnych dla rolnictwa była zajęta przez pastwiska i lasy. W gminie Rajcza całość terenów nieprzydatnych dla rolnictwa była zalesiona.

Z powyższego zestawienia wynika, iż w gminach Beskidów Zachodnich znaczny nacisk położono na optymalne wykorzystanie terenów najlepszych z punktu widzenia gospodarki rolnej, stąd większy w porównaniu z Komańczą i Uściem Gorlickim udział gruntów ornych w terenach zaliczonych do I i II grupy przydatności rolniczej oraz znacznie mniejszy udział powierzchni leśnych pokrywających omawiane tereny.

Gminy Komańcza i Uście Gorlickie charakteryzowały się gorszym, z punktu widzenia gospodarki rolnej, zagospodarowaniem terenu. Przyczyn takiego stanu szukać należy w specyficznych uwarunkowaniach społeczno-ekonomicznych. Akcje przesiedleńcze końca lat 40. zaburzyły gospodarkę omawianych gmin, przerywając naturalny tok rolniczego użytkowania ziemi. Zmniejszenie liczby ludności ograniczyło możliwości właściwego zagospodarowania omawianego terenu. Wobec znacznej dysproporcji w liczbie ludności i powierzchni gruntów możliwych do rolniczego wykorzystania, konieczne stało się ograniczenie areалу gruntów ornych oraz zalesienie znacznych powierzchni wykorzystywanych wcześniej jako pola uprawne.

Gminy Zawoja i Rajcza, w których przekształcenia struktury użytkowania ziemi zachodziły stopniowo będąc odpowiedzią na zmiany społeczne i gospodarcze, wykazały znacznie większą zgodność przekształceń pokrycia terenu i związanej z nim gospodarki rolnej z potencjałem środowiska przyrodniczego.

#### **Możliwości społeczno-ekonomiczne wykorzystania środowiska naturalnego badanych gmin**

W okresie międzywojennym omawiane gminy charakteryzowała podobna struktura zagospodarowania przestrzennego (dominacja lasów, znaczne powierzchnie zajęte przez grunty orne, ograniczona ilość użytków zielonych). Podstawą gospodarki była uprawa roli, hodowla i gospodarka leśna oparta na bogatych zasobach lasów porastających niemal połowę powierzchni każdej z gmin. Znaczna liczba ludności i „głód ziemi” implikował wykorzystanie wszelkich dostępnych pod uprawę terenów, często o niewielkiej przydatności rolniczej, co – w połączeniu z niską kulturą upraw i brakami nawożenia – wzmagало degradację gleb. Trudna sytuacja materialna zmuszała część mieszkańców omawianych terenów do poszukiwania dodatkowych źródeł utrzymania lub emigracji zarobkowej. Bardzo istotny z punktu widzenia gospodarki wszystkich omawianych gmin był rozwój turystyki, stanowiącej dodatkowe źródło dochodu miejscowej ludności. Najintensywniej rozwijała się turystyka w gminie Rajcza, co było związane z istnieniem centrum sportów zimowych w Zwardoniu oraz sanatorium przeciwgruźliczego w Rajczy, dogodny dojazd koleją przyciągał w te okolice rzesze turystów. Zawoja, w której już w okresie międzywojennym czyniono starania o utworzenie parku narodowego, zasłynęła z wyjątkowych walorów przyrodniczych i stała się popularnym letniskiem. W gminie Uście Gorlickie

istniało znane w owym czasie sanatorium w Wysowej, do którego pomimo utrudnionego dojazdu rokrocznie przybywała znaczna liczba kuracjuszy (Darmochwał, 1995). Słynnym letniskiem była również Komańcza, w której ze względu na wyjątkowe walory klimatyczne i przyrodnicze oraz dogodny dojazd koleją wypoczywała ludność z Przemyśla i Lwowa.

Dramatyczne wydarzenia II wojny światowej i okresu powojennego drastycznie zmieniły sytuację omawianych gmin, wydatnie hamując ich rozwój. Znaczna część ludności gminy Rajcza została w 1941 roku wysiedlona i powróciła do swych gospodarstw dopiero po zakończeniu działań wojennych. W Zawoi działania wojenne pozostawiły wiele zniszczeń, których naprawa wymagała znacznych inwestycji i czasu. W Komańczy i Uściu Gorlickim przeprowadzono akcje przesiedleńcze, w ramach których prawie 90% ludności zmuszone było do opuszczenia swoich domostw bez możliwości powrotu.

Gminy Zawoja i Rajcza, dysponujące potencjałem siły roboczej, stosunkowo szybko otrząsnęły się ze zniszczeń wojennych, kontynuując przedwojenne formy gospodarowania. Wobec znacznego przeludnienia i związanego z tym niedoboru ziemi część ludności omawianych gmin zdecydowała się na przeniesienie do wyludnionych obszarów południowej Polski (Maryński, 1963), bądź emigracje do dynamicznie rozwijających się ośrodków przemysłowych Śląska i Krakowa.

Wraz z rozwojem przemysłu i ogromnymi nakładami finansowymi na rozwój infrastruktury technicznej i socjalnej, w latach 60. i 70. nastąpił dynamiczny rozwój turystyki nastawionej głównie na wypoczynek zorganizowany, którego bazy lokowano na zapleczu wielkich ośrodków przemysłowych. Idealnym miejscem do rozwoju turystyki pracowniczej były gminy Zawoja i Rajcza, dysponujące optymalnymi warunkami środowiskowymi i znajdujące się w pobliżu Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego oraz aglomeracji krakowskiej.

Rozwój turystyki oraz spadek opłacalności produkcji rolnej spowodował znaczne przekształcenia użytkowania ziemi w omawianych gminach. Zmniejszeniu uległa powierzchnia zajmowana przez grunty orne, szczególnie na terenach o niekorzystnych warunkach środowiskowych, wzrosła zaś powierzchnia zajmowana przez użytki zielone i lasy. Dynamiczny był także rozwój zabudowy, związanej z tworzeniem bazy noclegowej dla licznie przybywających turystów. Zmieniła się struktura zatrudnienia ludności – coraz więcej osób traktowało rolnictwo jak dodatkowe, nie zaś podstawowe źródło utrzymania. W 1996 roku jedynie w 3,8% gospodarstw gminy Rajcza dochody z gospodarki rolnej stanowiły ponad 50% ogólnego dochodu, w Zawoi analogiczne gospodarstwa stanowiły 6,3% ogółu gospodarstw (*Gminy w Polsce*, 1996)

W związku z omówionymi przemianami stopień wykorzystania potencjału środowiska przyrodniczego coraz bardziej zbliżał się do optymalnego. Po okresie dynamicznych przemian polityczno-gospodarczych

końca lat 80., tempo przemian zdecydowanie spadło. Zlikwidowano większość zakładowych ośrodków wypoczynkowych; ciężar obsługi ruchu turystycznego przeniósł się na właścicieli kwater prywatnych i małych pensjonatów zlokalizowanych w centrach turystycznych omawianych gmin: Zawoja, Zwardoń, Sól. Proces ten wraz z pogarszającymi się warunkami ekonomicznymi rolnictwa spowodował dalsze ograniczenie areалу gruntów ornych oraz wzrost udziału użytków zielonych i lasów. Dynamicznie wzrastała powierzchnia zajmowana przez zabudowę związaną z działalnością usługową na rzecz turystyki stanowiącej dodatkowe źródło dochodów miejscowej ludności.

W Komańczy i Uściu Gorlickim gwałtowne wyludnianie znacznych obszarów w końcu lat 40. drastycznie zaburzyło strukturę użytkowania ziemi. Zmniejszyła się powierzchnia zajmowana przez grunty orne, wzrosła zaś powierzchnia użytków zielonych i terenów leśnych. Pomimo przeprowadzonej akcji osiedleńczej, przybyli osadnicy nie byli w stanie zagospodarować terenów pozostawionych przez wysiedloną ludność. Gospodarka wielkoobszarowa, mająca stanowić rozwiązanie problemu zagospodarowania ziem połemkowskich, wobec braku wystarczającej ilości siły roboczej oraz funduszy inwestycyjnych, jedynie w niewielkim stopniu poprawiła strukturę użytkowania ziemi. Większość niezagospodarowanych terenów, pomimo dogodnych dla rolnictwa warunków środowiskowych, została zalesiona. Plany rozwoju turystyki, w tym budowy uzdrowiska w Komańczy (*Plan zagospodarowania przestrzennego gminy Komańcza*, 1980), wobec braku środków inwestycyjnych, nie doszły do skutku, poza uruchomieniem kilku schronisk i nielicznych kwater prywatnych nie zanotowano na omawianym obszarze znacznego rozwoju turystyki. Malejąca opłacalność produkcji rolnej oraz trudna sytuacja gospodarcza spowodowała redukcję terenów zajmowanych przez grunty orne oraz znaczny wzrost powierzchni leśnej. Rolnictwo było podstawowym źródłem utrzymania dla większości mieszkańców, przy czym w gminie Komańcza ponad 50% ludności zatrudnione było w PGR-ach. Po upadku PGR-ów jedynie rolnictwo było podstawowym źródłem utrzymania tylko dla 25,8% ogółu gospodarstw gminy Komańcza (*Gminy w Polsce*, 1996). Część ludności dzięki połączeniu kolejowemu mogła dojeżdżać do pracy w Sanoku. Rozwój turystyki nastąpił na omawianym terenie dopiero w latach 90., kiedy dostrzeżono zalety agroturystyki jako idealnego sposobu gospodarowania, łączącego rolnictwo i działalność usługową na rzecz turystyki. Z roku na rok wzrastała w Komańczy liczba gospodarstw agroturystycznych oferujących szeroki wachlarz usług, włącznie z produktami spożywczymi pochodzącymi z omawianych gospodarstw.

W gminie Uście Gorlickie szybciej zmieniała się struktura zawodowa ludności, co było związane z rozwojem zakładów przemysłowych w Gorlicach, w których w miarę spadku opłacalności produkcji rolnej szukała pracy część ludności pobliskich wiosek.



W 1996 roku dla 44,8% gospodarstw omawianej gminy rolnictwo stanowiło podstawowe źródło utrzymania (*Gminy w Polsce*, 1996). Podobnie jak w Komańczy ze względu na brak rąk do pracy znaczna powierzchnia terenów połemkowskich nie została właściwie zagospodarowana. Część terenów uznanych za przydatne dla gospodarki rolnej podległa zalesieniu, zaś grunty orne w miarę spadku opłacalności produkcji rolnej stopniowo zmniejszały swój zasięg.

Rozwój turystyki, podobnie jak w Komańczy, został na długi czas zahamowany. Prężnie działające przed wojną uzdrowisko w Wysowej popadło w ruinę i dopiero w latach 70. rozpoczęto prace mające na celu jego powtórne zagospodarowanie. Po okresie dynamicznych przemian polityczno-gospodarczych znacznie wzrosła rola turystyki jako alternatywnego w stosunku do rolnictwa źródła utrzymania. Dynamicznie rozwijający się kompleks sanatoryjno-wypoczynkowy w Wysowej przyciągał licznych kuracjuszy i wczasowiczów, którym poza miejscami w sanatoriach i hotelach oferowano noclegi w kwaterach prywatnych i niewielkich pensjonatach. Odnotowano wzrost zainteresowania miejscowej ludności działalnością agroturystyczną, pozwalającą na czerpanie dodatkowych dochodów ze świadczenia usług noclegowych. Na terenie gminy powstały także prywatne stadniny koni oferujące liczne atrakcje przybywającym turystom oraz nowe miejsca pracy dla miejscowej ludności. Istotną dla rozwoju gminy była również budowa zbiornika retencyjnego w Klimkówce, zakończona w 1995 roku. Zbiornik ten poza funkcją ochrony przeciwpowodziowej, pełni także rolę rekreacyjną. Wokół zbiornika dynamicznie rozwija się infrastruktura usługowa oferująca przybywającym turystom coraz lepsze warunki.

Powyższa analiza wykazuje, iż w przypadku gmin Zawoja i Rajcza, w których gospodarka uległa stopniowym przekształceniom, społeczno-ekonomiczne możliwości wykorzystania środowiska naturalnego były znacznie większe. Znalazło to wyraz we wzrastającej wartości współczynnika optymalnego wykorzystania rolniczego potencjału środowiska przyrodniczego omawianych gmin. Wartość ta wzrosła w gminie Rajcza z 5,6 w 1956 roku do 19,3 w 1999 roku, w gminie Zawoja zaś od 7,9 w 1956 roku do 14 w 1995 roku. Zjawisko to było wynikiem stopniowego przekształcania struktury zawodowej miejscowej ludności oraz poszukiwania optymalnego, dla danego terenu, sposobu gospodarowania. W latach 60. ludność utrzymująca się z rolnictwa stanowiła 81% mieszkańców gminy Zawoja i 62% mieszkańców gminy Rajcza. W latach 70. odnotowano spadek liczby ludności utrzymującej się z rolnictwa do odpowiednio 58% i 56% ludności Zawoi i Rajczy. Część omawianej ludności poza pracą w rolnictwie świadczyła także usługi na rzecz turystyki (wynajem miejsc noclegowych), jednak podstawowym źródłem dochodu pozostawało rolnictwo. Zgodnie z danymi statystycznymi z GUS z 1983 roku jedynie 19% ogółu zatrudnionych w gminie Zawoja pracowało w rolnictwie i leśnictwie. W tym samym czasie

w gminie Rajcza zaledwie 15% zatrudnionych pracowało w tych gałęziach gospodarki. Większość ludności omawianych gmin znalazła zatrudnienie w usługach, przemyśle, handlu bądź oświacie. Przedstawione dane ukazują zbieżność zmniejszenia zatrudnienia w rolnictwie z redukcją powierzchni zajmowanej przez grunty orne oraz dostosowaniem sposobu zagospodarowania powierzchni gmin do potencjału środowiska przyrodniczego. Poszukiwania alternatywnych źródeł utrzymania prowadzące do stopniowych przekształceń zagospodarowania terenu omawianych jednostek, zgodne były z optymalnymi z punktu widzenia środowiska przyrodniczego przekształceniami pokrycia terenu. Omawiane zmiany zwiększyły stopień korelacji pomiędzy właściwym sposobem zagospodarowania a potencjałem zasobów naturalnych, dostępnych na omawianym terenie i zgodne były z zasadami zrównoważonego rozwoju.

W gminach Komańczy i Uściu Gorlickim wysiedlenia lat 1946–1947 uniemożliwiły pełne zagospodarowanie potencjału środowiska przyrodniczego. Zmniejszenie liczby ludności o około 90% oraz przejęcie części ziem przez państwo spowodowało gwałtowne zmiany pokrycia terenu, polegające w pierwszej fazie na zaniechaniu użytkowania znacznych obszarów, później zaś na zagospodarowaniu części z nich w sposób niezgodny z potencjałem środowiska przyrodniczego. Przykładem takich działań były zalesienia znacznej powierzchni gruntów nadających się pod uprawę, krótkotrwałe ze względu na niedobory siły roboczej zagospodarowywanie odłogów, przemiany obszarów użytkowanych jako grunty orne w pastwiska (w związku ze zmianą profilu gospodarowania państwowych gospodarstw rolnych i spółdzielni produkcyjnych) oraz obserwowana w latach 90. całkowita rezygnacja z zagospodarowania rolnego rozległych terenów związana z likwidacją PGR i SP.

Błędy w zagospodarowaniu omawianego terenu obrazują także różnice wartości wskaźnika optymalnego wykorzystania rolniczego potencjału środowiska przyrodniczego, która w gminie Komańcza spadła z 5,1 w 1952 roku do 1,9 w roku 1995 (w Uściu Gorlickim z 6,6 w 1956 roku do 2,0 w 1997 roku). Zaobserwowano tu znacznie mniejszą niż w Rajczy i Zawoi korelację pomiędzy parametrami środowiskowymi a przemianami zagospodarowania gmin i obrazującymi je zmianami pokrycia terenu. Największe niezgodności odnotowano na terenach użytkowanych przez gospodarstwa wielkoobszarowe należące do państwa a kierujące się gospodarką nakazową i centralnym systemem zarządzania. Tak duży dysonans nie występował w gospodarstwach indywidualnych, w których dynamika przemian gospodarczych zbliżona była do odnotowanej w Beskidach Zachodnich, z tą jednak różnicą, że ograniczanie powierzchni gruntów ornych następowało w mniejszym zakresie i zdecydowanie wolniej. Znacznie większy w porównaniu z gminami Rajcza i Zawoja był też udział ludności zatrudnionej w rolnictwie – w 1983 roku odpowiednio 31,8% i 41,7% ogółu zatrudnionych

w Uściu Gorlickim i Komańczy pracowało w rolnictwie. Omawiany proces związany był z brakiem lub istotnym ograniczeniem dostępu do alternatywnych źródeł utrzymania (turystyka, przemysł).

Reasumując, rolnicze zagospodarowanie gmin Komańcza i Uście Gorlickie należy uznać w znacznej mierze za niezgodne z parametrami środowiskowymi. Podstawową przyczynę owej niezgodności upatrywać należy w decyzjach politycznych i gospodarczych, nie zaś w błędnym sposobie gospodarowania miejscowej ludności. Akcje przesiedleńcze doprowadziły do stanu, w którym średnia gęstość zaludnienia w latach 50. wynosiła w Komańczy i Uściu Gorlickim odpowiednio 4 i 6 osób na km<sup>2</sup>, a w tym samym czasie w gminach Rajcza i Zawoja (odpowiednio 63 i 65). Pomimo usilnych starań dysproporcje w liczbie ludności do 1996 roku zmniejszyły się nieznacznie. Według danych GUS w 1996 roku gęstość zaludnienia w gminie Komańcza i Uście Gorlickie wynosiła odpowiednio 12 i 22 osób na km<sup>2</sup>, podczas gdy w Rajczy i Zawoi 71 i 66 osób na km<sup>2</sup>. Tak znaczne dysproporcje w liczbie ludności niewątpliwie wpłynęły na sposób i intensywność zagospodarowania przestrzennego omawianych gmin. Zaburzenie struktury ludnościowej i związany z nim brak siły roboczej mogącej odbudować zachwianą strukturę użytkowania gruntów, jak również chaotyczna gospodarka nakazowa lat 50. i 60. spowodowały gwałtowne i nieodwracalne przekształcenia środowiska naturalnego, które stanowiły początkowe ogniwo przyczynowo-skutkowego łańcucha przemian gospodarczych, prowadzących do opóźnienia rozwoju omawianych gmin oraz niezgodności odnotowanych przemian z warunkami środowiskowymi omawianego obszaru.

Przedstawione opracowanie dotyczące zmian pokrycia terenu gmin polskich Beskidów, wykonane na podstawie zdjęć lotniczych i danych statystycznych, ukazało dwa mechanizmy rozwoju badanych terenów w II połowie XX wieku. Mechanizmy te zostały uruchomione przez wydarzenia II wojny światowej i będące jej efektem przemiany polityczne lat 1946–1947, ich geneza tkwiła jednak w przeszłości i miała podłoże etnograficzno-społeczno-gospodarcze.

W przypadku gmin Komańcza i Uście Gorlickie dominującą rolę w procesach przekształceń odegrały akcje przesiedleńcze lat 1946–1947. W okresie przedwojennym omawiane gminy zamieszkałe były w większości przez ludność ukraińską i lemowską. Po ustaleniu powojennych granic, na mocy umów pomiędzy rządem polskim a rządami ościennych republik radzieckich część ludności narodowości ukraińskiej została przesiedlona na tereny Związku Radzieckiego. Kolejna fala przesiedleń związana była z walkami toczącymi się pomiędzy Ukraińską Armią Powstańczą a Wojskiem Polskim, obejmującymi swym zasięgiem południowo-wschodnie pogranicze Polski. Aby chronić miejscową ludność, zapobiec dalszym walkom zbrojnym oraz rozstrzygnąć problem mniejszości narodowych zamieszkujących tereny przygraniczne,

przeprowadzono akcję „Wisła”. W jej wyniku przesiedlono na ziemie odzyskane ludność lemowską i ukraińską, pozostawiając na terenie południowo-wschodniej Polski jedynie obywateli narodowości polskiej.

Wysiedlenie około 90% populacji ludności zamieszkującej obszary gmin Komańcza i Uście Gorlickie spowodowało znaczne zmiany w zagospodarowaniu przestrzennym omawianych terenów. Z użytkowania wyłączone zostały duże powierzchnie zajmowane wcześniej przez grunty orne i łąki, tereny położone w pobliżu większych kompleksów leśnych uległy zalesieniu. Wiele wysiedlonych wsi przestało istnieć. Akcja osiedleńcza prowadzona w początkach lat 50., nie osiągnęła zamierzonych efektów – zaludnione zostały tylko osady w pobliżu traktów komunikacyjnych lub częściowo zamieszkałych wiosek. Większość terenów należących do wysiedlonej ludności przejęta została przez Państwowy Fundusz Ziemi i przekazana na rzecz państwowych gospodarstw rolnych, których zadaniem było rozwiązanie problemu zagospodarowania omawianego obszaru. Ze względu na permanentny brak rąk do pracy oraz centralne zarządzanie, nie uwzględniające specyfiki środowiska terenów górskich, PGR-y działające na terenie gminy Komańcza jedynie w niewielkim stopniu zdołały właściwie zagospodarować przejęte tereny. W nieco lepszej sytuacji znalazła się gmina Uście Gorlickie, w której zorganizowano spółdzielnię produkcyjną. Lecz i tu brak wystarczającej liczby pracowników oraz niedobór środków inwestycyjnych uniemożliwiły całkowitą odbudowę przedwojenną strukturę gospodarczą. Stan taki doprowadził do zalesienia terenów przydatnych do produkcji rolnej oraz znacznego ograniczenia powierzchni zajmowanej przez grunty orne. W okresie przemian polityczno-gospodarczych końca lat 80. i początku 90., kiedy likwidacji uległy PGR-y i spółdzielnie produkcyjne, odnotowano kolejny gwałtowny spadek powierzchni gruntów ornych i wzrost powierzchni leśnych.

W strukturze zawodowej ludności przez długi czas dominowało zatrudnienie w rolnictwie, stanowiącym jedyne źródło utrzymania (znaczny procent ludności stanowili pracownicy PGR lub Spółdzielni Produkcyjnych). W analizowanych gminach działalność usługowa związana z rozwojem turystyki praktycznie nie istniała. Dopiero w latach 80. w Uściu Gorlickim i Komańczy część ludności zajęła się działalnością usługową związaną z rozwojem bazy turystycznej.

Omówione przekształcenia znalazły swe odzwierciedlenie w zmianach pokrycia terenu. Trudności w zagospodarowaniu terenów przejętych po wysiedlonej ludności objawiały się zalesieniami obejmującymi łągodne i średnio nachylone stoki, położone w niższych partiach terenów, pokryte gruntami zalecanymi pod uprawy i stopniową zamianą pól uprawnych w użytki zielone na terenach potencjalnie sprzyjających rolnictwu. Charakterystycznym zjawiskiem występującym w obu gminach był znaczny spadek powierzchni zajmowanej przez grunty orne spowodowany likwidacją PGR i spółdzielni produkcyjnych. Omawiane zmiany

na terenach należących do gospodarstw wielkoobszarowych miały charakter skokowy a ich korelacja z parametrami środowiskowymi sprzyjającymi danym typom przekształceń była niewielka. Zupełnie inaczej przedstawiały się zmiany pokrycia terenu w obrębie terenów należących do rolników indywidualnych, zamieszkujących tereny omawianych gmin. Przekształcenia występujące w ramach omawianej grupy terenów silnie skorelowane były z parametrami środowiskowymi, a przekształcenia następowały stopniowo, w sposób dostosowany do zmieniających się warunków gospodarczych oraz potencjału środowiskowego. Ze względu na stosunkowo niewielki udział omawianych terenów w całkowitej powierzchni gmin, pozytywny kierunek zmian jedynie w niewielkim stopniu wpłynął na optymalizację zagospodarowania całkowitej powierzchni analizowanych terenów.

W przypadku gmin Rajcza i Zawoja mechanizm przekształceń przedstawiał się zupełnie inaczej. Na obszarze omawianych gmin zauważono jedynie niewielkie migracje ludności związane z przeludnieniem analizowanego obszaru i wyjazdem kilkudziesięciu rodzin na ziemie odzyskane i tereny południowo-wschodniej Polski lub do większych ośrodków przemysłowych w poszukiwaniu pracy. Większość ludności pozostała na terenie gmin próbując dostosować formy gospodarki do zmieniających się trendów polityki rolnej. Zmiany pokrycia terenu były tu wypadkową wpływu czynników środowiskowych i społeczno-gospodarczych. Spadek opłacalności produkcji rolnej realizowanej w trudnych warunkach górskich prowadził do ograniczenia powierzchni zajmowanej przez grunty orne i jednoczesnego wzrostu powierzchni użytków zielonych i lasów. Poszukiwania alternatywnego w stosunku do rolnictwa źródła utrzymania, którym na terenie omawianych gmin była głównie turystyka doprowadziło do znacznego rozwoju zabudowy obejmującej zarówno wielokubaturowe ośrodki wczasowe, jak również kwatery prywatnych przeznaczone dla turystów. Wzrastający udział dochodów uzyskiwanych z turystyki w stosunku do wpływów otrzymywanych z gospodarki rolnej prowadził do dalszego ograniczania areału użytków rolnych, a znacznego przyrostu powierzchni zajmowanej przez zabudowę.

Na terenie gmin Zawoja i Rajcza zaobserwowano rezygnację z większości gruntów ornych zlokalizowanych na znacznych wysokościach, na glebach o niskiej żyzności lub stokach o niekorzystnym dla rolnictwa nachyleniu. Przekształcenia te skorelowane były ze spadkiem opłacalności produkcji rolnej realizowanej w warunkach górskich i wymagającej znacznych nakładów inwestycyjnych, przekształceniem profilu gmin z typowo rolniczych na rolniczo-turystyczne oraz zmianą struktury zawodowej ludności (dwuzawodowość). Należy zaznaczyć, iż omawiane zmiany zachodziły stopniowo, co pozwoliło na dopasowanie gospodarki gmin do parametrów środowiskowych.

Przedstawione zestawienie wyraźnie różnicuje mechanizmy przekształceń zachodzących w gminach

Beskidów Zachodnich i Wschodnich. Zróżnicowanie to spowodowane jest odmienną intensywnością wpływu czynników społeczno-gospodarczych i środowiskowych na pokrycie terenu. W gminach Zawoja i Rajcza zanotowane zmiany były wynikiem dopełniającego się wpływu obu grup czynników i miały charakter stopniowych przekształceń dopasowujących profil gmin do potencjału środowiska naturalnego oraz zmieniającej się sytuacji społeczno-gospodarczej.

W gminach Komańcza i Uście Gorlickie dominujący wpływ na zmiany pokrycia terenu miały decyzje polityczne i gospodarcze. Przeprowadzone akcje przesiedleńcze będące przyczyną zaburzenia struktury gospodarczej i osadniczej omawianego obszaru doprowadziły do zahamowania rozwoju analizowanych gmin i obserwowanego po dzień dzisiejszy zubożenia miejscowej ludności oraz niedoinwestowania terenu.

Przedstawiona analiza potwierdza stawianą na początku pracy tezę o zróżnicowaniu zmian pokrycia terenu Beskidów Wschodnich i Zachodnich, będącym wynikiem decyzji polityczno-gospodarczych.

Niniejsza praca może też być podstawą dalszych badań mających na celu sprawdzenie, na ile kolejne przekształcenia społeczno-gospodarcze w omawianych gminach odpowiadać będą wymogom środowiska naturalnego oraz zrównoważonego rozwoju.

## Bibliografia

- Adamczyk B., Gerlach T., 1983: *Charakterystyka warunków przyrodniczych Beskidu Niskiego*. Problemy Zagospodarowania Ziemi Górskich, z. 23, Komitet Zagospodarowania Ziemi Górskich PAN, Warszawa.
- Albertz J., 1991: *Grundlagen der Interpretation von Luft und Satellitenbildern*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Berlin.
- Bajan K., 1984: *Polityka rolna w PRL*. PWE, Warszawa.
- Barwacz K., 1964: *Ziemia Żywiecka*. Wydawnictwo Artystyczno-Graficzne, Kraków.
- Bieloradek W., Potopłak A., 1980: *Plan ogólny zespołu jednostek osadniczych na lata 1980–85 oraz 1986–95. Gmina Rajcza*. Wojewódzkie Biuro Projektów Bielsko-Biała, Pracownia Planowania Przestrzennego w Cieszynie, Archiwum Gminy Rajcza.
- Bier H., Figuła K., Nowak M., Starmach K., Wzorek Z., 1963: *Planowanie i organizacja gospodarki rolnej w Bieszczadach i Beskidzie Niskim*. Komitet Zagospodarowania Ziemi Górskich PAN, z. 2, Kraków.
- Błach B., 1998: *Zmiany krajobrazu pogranicza Beskidu Niskiego i Bieszczadów pod wpływem czynników antropogenicznych w latach 1937–1995 na przykładzie zlewni Ostawicy w oparciu o zdjęcia lotnicze, materiały kartograficzne i badania terenowe*. Maszynopis w Bibliotece WGiSR UW, Warszawa.
- Bobusia B., 1994: *Przesiedlenia ludności ukraińskiej w ramach akcji „Wista” w świetle akt zespołu Głównego Pełnomocnika Rządu ds. Ewakuacji w Rzeszowie i wybranych akt PUR w Rzeszowie*. Rocznik Historyczno-Archivalny tom VII–VIII, Przemysł.
- Bogucka A., 1979: *Współzależność między gospodarką a warunkami środowiska geograficznego w regionie Polskich Karpat*. Problemy Zagospodarowania Ziemi Górskich, z. 19, Komitet Zagospodarowania Ziemi Górskich PAN, Warszawa.